

MÁTYÁS KIRÁLY KÖNYVTÁRA MARADVÁNYAINAK FELFEDEZÉSE 1862-BEN.

Ipolyi Arnoldnak

gróf Prokesch-Osten Antal felett a M. Tud. Akadémia 1878. február 25-én tartott emlékbeszédéből.¹⁾

Mátyás király Stambulba vitt híres könyvtára maradványainak felfedezése és visszaszerzése a magyar tudomány lelkesebb buvárainak nemzedékről nemzedékre szóló régi hagyományát képezte.

Az oly dicsőnek vélt nemzeti mult, bármily kitűnő lehetett is a vitézségben, annál kevesebbet mutatott a tudomány és művelődés magasabb világából. Mátyás király tudományos- és műköre képezte volna abban az egyedüli fényesebb pontot; míg ujabbán mélyebbre nem szálltunk, hogy multunk művelődésének emlékei eltemetett ismeretét a felszínre hozzuk. De e közt is, a mint középkorunk műemlékei s irodalmi régiségei nem csekély kincsét felfedeztük és fölemeltük már, a renaissance kor vizsgálata is nem kisebb fényt látszott hazánkra vetni; s azért a Corvina maradványai szent örökségének keresése egyre méltán kísérté a nemzet lelkesebb tudósait; ámbár feltalálásuk reménye gyakran már ábrándnak mutatkozott, melyen csak rajongva csüggöttünk és lelkesedve emelkedtünk.

Emléke azonban nemcsak irodalomtörténetünk legszebb lapjai egyikét képezte. Nyomozásának és keresésének is már egész története s irodalma volt. Hogy jártak egymásután a követségek érte Budára: a Brassicanusok és Cuspinianusok, a Busbeckek és Pirckheimerek; hogy irták le a Lázusok és Schier Xistusok;

¹⁾ Megjelent az Akadémia kiadásában. Értekezések a Történelmi Tudományok köréből. VII. kötet. VI. szám. 8-adrétű 67 lap. Ezen töredéket, tekintettel könyvészeti fontosságukra, szükségesnek láttuk e helyen is közölni.

hogy vitte diadalban a nagy Soliman szultán vagy talán Ibrahim nagyvezér Stambulba a seraj palotáiba; hogy kínált érte Pázmány és Bethlen harmincz- vagy százezer aranyat. Mesés hírek jártak kincseről, a hártya-codexek, képek és kötések értékéről és tudományos becséről; sőt, a mi több, magyar könyveiről: Bátor László pálos teljes magyar bibliája fordításáról, Janus Pannonius magyar grammatikájáról és hadi dalairól, Szombathelyi Tamás híres magyar hitszónoklatairól, Gábor Deáknak Mátyás király által kedvvel olvasott magyar énekeiről, s a Mátyás palotájában énekelt hősdalokról, a Liber regiusok és krónikák példányairól, a magyar egyházi szent hymnariusokról és Csoda Miklósnak munkáiról s annyi más csodadolgokról.¹⁾

Mint az új és nagy idők kezdetén a lelkesedés nagyobb, a kedélyek fogékonyabbak, úgy szülemlett és lépett e kincs fölkeresésének eszméje és terve is az akkori merészebb vállalkozások közt néhányunknál az előtérbe: midőn a nemzet az elnyomás hosszas éve után az új hajnal derengő szürkületébe tekintve, szebb jövőt tervezgetett.

Egyik elhunyt társunk, a politikai közélet terén is szerepelt Kubinyi Ferencz, akadémiánknak tevékeny s áldozatkész tagja, épen azon időben, aggkora daczára, egy keleti tudományos ut tervével élénken foglalkozott. Nemes szándékaival s áldozatkész-ségével ha nem állott is arányban készütsége és tehetsége, de buzgóságával sokakat felülmult. Az új tudományos czéljai mellett inkább a nemzeti kegyeletok eszméi lebegtek a lelkes honfi előtt. Meg akarta látogatni keleten a magyar történet által is megszentelt classicus helyeket, a szabadsághaborúk kibujdosott hősei menhelyeit és sirjait a Pontus partjain, hová a száműzöttek egykor elbujdosnak, és hol az elhunytak porai az idegen földön nyugosznak . . .

Ekkor szűkebb baráti körünkben vetém fel az eszmét, mennyivel czélszerűbb lenne, ha a bizonytalan és kétes hazafiui tervek helyett inkább a Corvina maradványai fölkeresésére egyesülnénk a keleti útra. Ugy vélekedtem, hogy nagyobb szükségünk van egyelőre nemzeti műveltségtörténetünk emlékei felfödözésére, melyek a hazafiui lelkesedésnek is méltó talaját képez-

¹⁾ Toldy: Mátyás király könyvtára. Tud. ért. II. 25.

hetik, mintsem egyszerűn nemzeti hőseink ily — talán kérdésbe fogható — cultusára. — Henszlmann társunkat, mint a tudomány szakférfiát, kit úgysis a műtanulmányok vonzottak a kelet felé, nem kellett e nézetnek megnyerni. De buzgó aggbarátunk is azonnal lelke erős és meleg hevével megragadta a tervet, és szívesen elejté érte úgy is határozatlan kiindulási pontját.

Mire a czéllal tisztában voltunk, áttanulmányoztuk minden oldalról nem kevésbé a kérdést, mint a feladat kivitelére szolgáló eszközöket megfontoltgattuk. És ki hinné ma, hogy akkor arra kellett a legnagyobb gondot fodítanunk, hogy a terv titokban maradjon, nehogy akár nevetségessé tegyük azt és magunkat hazafiui buzgalmunkkal; vagy netalán még akadályokat is gördítsünk szándékunk kivitele elé. Mert senki nálamnál nem érezte jobban e merész vállalkozásnál nem csak azt, mily gúny kísérheti a sikeretlen járatot, ha czélt nem értünk; de az ügyet magát is mennyire veszélyeztetné ily merész és eredménytelen vállalkozás, a mi pedig valószínű volt; és még mily szédelgéssel is vádoltathatunk netalán. Ámbár ezek újabb vívmányainak nálunk akkor az irodalom és tudomány terén még nem igen volt divata, sem haszna. Éreztem, hogy nagyobb hazafiui elszántsággal, mintsem józan számítással vállalkoztunk oly feladatra, melyet nálunknál nem csak hasonlíthatlanul nagyobb tekintélyű, tehetségesebb és a körülményekkel ismeretesebb államférfiak és tudósok, sőt a leghatalmasabb uralkodók követségei többszörös sürgetéseik daczára nem voltak képesek elérni. Most pedig az egész már rég feladva, s a feledés leple által egészen elborítva volt. Mindez, ha nem teljes titoktartást, legalább a cél leplezését igényelte. Pártfogást nyernünk egyébként nem sikerülhetett volna. Kormányra, mely ily nemes czélt felkarolni, vagy csak méltányolni is képes lett volna, már épen nem, és nekünk a legkevésbé lehetett akkor gondolni. Az ily kincsekért lelkesedő Pázmányok és Bethlenek, kik százezreket készek értök kedvvel áldozni, századok ritka alakjai, és nem mindennapos jelenségek. Még oly bibliophil könyvszerzőink és műkedvelőink faja is akkor kihalt volt, kik, mint Széchenyi, az atya, és Jankovich Miklós, Fehérváry és Horváth István készek voltak a codexeket és műtárgyakat arannyal felmérni. A közvélemény és közlönyei, a hirlapok nagy hatalma, más actióval voltak elfoglalva a nemzet élete ama küzdelmes napjaiban.

Csak az egyetlen Toldy, kinek itt mindnyájan annyit köszönünk, s a legtöbben baráti karjain léptünk be e helyre, volt az, kinek lelkesedése, a mint értesült szándékunkról, határt nem ismert. »Nem álom ez« kiáltott fel, az előtte is szerényen mentegődő vállalkozásra. »Erős a hitem, hogy ott létezik, hogy még együtt van Mátyás király könyvkincse legnagyobb része. Isten segítsen rá titeket, hogy megtaláljátok, meghozzatok.« A tervezés, a készülődés napjai alatt már alig váltunk el többé egymástól, s alig beszéltünk egymásközt másról, mint erről. Irodalomtörténete harmadik kiadása II. kötetének e részletét, Mátyás király könyvtáráról, épen a sajtó alá volt adandó. Kivette, újra átdolgozta hamarjában, hogy aényt benne teljesebben kifejtse. Átadta nekem, mint maga erről írja, azon »buzgó esengéssel, hogy vegyem az ügyet lelkemre, hogy győződjem meg vázlatos előállításából, hogy nem álom az, amit hírdet, hogy méltó e kérdés felderítéseért fáradozni és áldozni.« S mire átadta, még utánunk kiáltott búcsúzóul: »Az ígélet-földének küszöbén álltok: hódítsátok meg. Ez az égnek utja, s régi magyar dísz, kiált felétek Berzsenyi árnyéka.«¹⁾ De én ez esengést úgy vettem, mint egy követi utasítást, mint parancsot és meghatalmazást; mint a magyar nemzeti tudomány kincstárnokának, sőt fejedelmének utasítását és meghatalmazását követéhez. Éreztem, hogy a nemzeti tudomány ügyében nemesebb küldetést nem egy könnyen nyerhettem volna. Toldy még tovább akart menni. Erővel az akadémia elé akarta hozni az ügyet, azt akarta, hogy egyenesen az akadémia által legyünk a Corvina kinyomozására megkeresendők, s a kezdeményezés dicsősége az akadémianak legyen biztosítva. »Én bízom nemzetem geniusához, lesz pénze erre Magyarországnak!« írta lelkesedve.²⁾ Alig tudtuk őt erről lebeszélni; hogy ennek haszna és sikere nem lesz, dicsősége pedig semmi arányban sem állana a nehézségekkel, melyeket ezáltal fölkelthetne. Megnyugodtunk végre abban, hogy az akadémia ajánló levelet ad gr. Prokesch-Osten internuntiusához, és hasonlót eszközöltünk ki gróf Forgách

¹⁾ Toldy saját szavai, valamint az előbb idézettek. Lásd 1862. »Magyarország« egy cikkében, s ezután újra közölve: Tud. értek. II. 25. és 26.

²⁾ U. o. 25. és 27. lap.

Antal magyar kancellártól; ki akkor a kormány élén állott, s minket szokott szíves figyelmével hathatósan ajánlva, valóban nagy hálaára kötelezett le.

Szerénységünk és csekély tehetségünk öntudatában is éreztük hivatásunk és küldetésünk magas eszméjét, és csak úgy átvoltunk hatva általa és lelkesedtünk érte, mint akár az új világot kereső Columbusok, vagy új égi rendszereket felfedező Copernicusok.

Így léptünk be a Fekete-tengeren átélt viharos éjre következő szép májusi napok egyikén, az Aranyszarv fölött emelkedő Pera velencei palotájába, gr. Prokesch-Osten internuntius-hoz. Beküldött névjegyünk elég volt, hogy bebocsáttassunk, gróf Forgách s az akadémia átnyujtott levele elég, hogy meghittent fogadtassunk. Mindennek daczára a vállalkozásunk merészsége mellett szükséges óvatosság nem engedte, hogy mindjárt nyíltan és őszintén szóljunk.

Áttanulva a Corvina s általában a bizanti könyvtárak nyomozása történetét, ha nem vakmerőségnek, mégis nevetségesnek véltük, hogy magunkat első perczben úgy mutassuk be, mint a kik a Corvinát fölfedezni és visszaszerezni jöttünk. Nem is említve a régibb magyar s osztrák fejedelmi küldöttségeket, kik azt sikeretlenül keresték; tudtuk, hogy az újabb időben is oly tudósok, mint a francia abbé Savin, és az olasz abbate Toderini, az angol főesperes Carlisle és az osztrák követségi tanácsos Hammer-Purgstall, udvaraik által is támogatva, hasztalan fáradoztak ez ügyben. — Sem a bizanti, sem a Corvina-könyvtárak nyomaira nem akadhattak.¹⁾ Félünk, ha ily tudós férfúnak egyenesen elmondjuk, hogy e könyvtárakba akarunk jutni, melyeket ő maga is bizonyára vágyódott látni, ha azokba bejuthatott volna, még szemünkbe talál nevetni. Megkerültük azért a kérdést, s óvatos diplomaticus modorral igyekeztem elmondani nevünkben, hogy a magyar történet-kútfők vizsgálatával foglalkozván, melyek kiadását akadémiánk monumentáiban már akkor megkezdte, archaeologiai tanulmányaink mellett ezek keresésére utaztunk ide. Nevezetesen arról értesültünk, hogy a szultánok

¹⁾ L. Hammer Konstantinápoly leírásában ezek kutatásait összeállítva.

eskiseraj-palotájában lévő kubbe alti nevű épület könyvtárában a magyar krónikák egy érdekes példánya találtatik, mely számos új variánsokat szolgáltathat. Ezt óhajtanók látni. Célunk egyelőre csak az, hogy bebocsáttassunk a nevezett könyvtárba, ott körültekintve, megkereshessék e codexet, és beletekintve tájékozhasssuk magunkat, vajjon annak használata, kijegyzése vagy leírása szükséges-e? A további iránt azután az akadémia rendelkezését fogjuk elvárni.

A dolog lényege t. i. az volt, hogy a követ által nyerjünk a kubbe alti, azaz kúp alatti palota könyvtárába juthatni. Régi hagyományok szóltak a felől, hogy itt a régi seraj kubbe alti kincstára könyvtárába volnának letéve a könyvek, melyeket Budáról a kincscsel, az istenek : Hercules és Apollon szobraival, és nagy érc-candelaberekkel hozott magával diadalban Soliman szultán vagy Ibrahim nagyvezér. A keresztény és török írók, mint Gritti emlékirója Francesco della Padovano, és Gilius Konstantinápoly leírásában, Pecsevi a magyar renegát, Mózes zsidó és Sokolazade török író egyaránt emlékeztek volna ezekről. A portai műveltebb török effendik s a portánál kibejáró görög s örmény ügynökök és segédek meghitten suttozták. A magyar emigratio egyes tanult férfiai, kik a keleti irodalmat elsajátíták, mint Szilágyi Dániel, és Konstantinápolyban régebben tanuló kitűnő orientalistánk Vámbéry figyelmét is fölkelték; nevezetesen az utóbbi Pecsevi és Sokolazade fordításával is újra figyelmeztetett.

Tervünk tehát az volt, hogy oly tudományos férfiú által, ki ily vizsgálat célját teljesen méltányolhatta, és oly befolyásos állású diplomata által, minő akkor gr. Prokesch-Osten internuntius volt, a bebocsátást ily ártatlanabb ürügy alatt könnyebben kieszközöljük, mint ha a bizanti császárok vagy a Corvina codexei keresését hirdetjük.

A mily jóakaró készséggel meghallgatta azonban kérésünket, oly határozottan mentegetődzött, hogy hivatalos állásában nem lehet segélyünkre. Mire, méltányolva igyekezetünket, válaszolt, hogy »példával akarja, — ugymond — annak kényes voltát előadni. Önhöz fordulok, mondá hozzám intézve a szót, mint egyházi férfiúhoz. Ön legjobban megérthet, ha az esetet fölteszem : mit válaszolna a Szent Atya, ha valami berlini protestans tudós,

azzal a kérelemmel állana elő, hogy adja ki neki a vatikáni könyvtárban, tegyük fel, Luthernek ott létező eredeti kézíratait, melyeket munkái kiadásánál használni kíván. Én azt vélem, folytatá, hogy mint egyháza fejének és hitőrének ezt meg kellene tagadnia. Már most tegyen ön hasonlatot a Szent Atya böles, felvilágosodott, tudományos, nagy műveltségű személye, s a tudatlan, oktalan előítéletes török közt, vegyük akár a felségét a szultánt is, ki épen úgy vallásának feje és hitőre; melynek épen egyik hitezikke, hogy mindaz, a mi a koránon kívül áll, s irva van, csak istentelenség. Ha ő maga nem is gondolna talán vele, környezete az ulemák figyelmeztetnék és gátolnák ebben. A követnek ilyesmit magától vagy valakiért kérni, egyenesen a diplomatai illemmel, szokással, sőt a köteles tisztelettel ellenkeznek. De tudják önök mit, én azt vélem, hogy szavaiknál tovább látok és hogy nálamnál jobban vannak tájékozva, nemcsak a tárgy, a mód iránt is, melylyel azt megnyerhetik. Tegyék meg a tudomány érdekében ez úton, a mit tehetnek. Mert ha én ily úton fellépek, ezáltal figyelmet keltve, azzal csak akadályukra lehetnék. De részemről mindent meg fogok egyébkint tenni, hogy az intéző körökben jól fogadtassanak. Szükségük lesz a portánál, a külügyéرنél, a nagy vezérnél, sőt lehet a nagyurnál is bemutatásra, hogy a kívánt helyig juthassanak, és kérelmök meghallgattassék. Ezt ajánlatommal ki fogom eszközölni, mint kiváló személyiségeknél szokás, kik fontos tudományos járatban vannak. Odáig érve egyszer, az önök ügyességétől és szemességétől függ, hogy czélt érjenek, ha az egyáltalában ez ügyben lehetséges.«

De nem fárasztom önöket ezek elbeszélésével, s a minket annyiszor kifárasztott lépések és tárgyalások további részleteivel. Csak röviden említem, hogy az ő ajánlása és követségi személyzetével való elkísértetésünk végre is fényes fogadást szerzett a portánál. Kubinyi társunk gazdag dísz magyar viseletet öltött, melynek paszomántja, állítása szerint, még II. Rákóczy Ferencz díszöltönyét ékesíté. Kavaszok előlovaglása mellett nagy kísérettel vezetettünk be. Előbb a külügyminiszter, majd rá a nagyvezér, akkor Fuad pasa fogadott. Üdvözlésünkben kiemeltük, hogy neki nem csak mint a birodalom legmagasabb méltóságának, hanem; mint a török irodalom első férfának és hirneves költőnek kívántuk, mint távol idegen föld szerény tudósai, hódó-

latunkat kifejezni. Midőn erre nyájasan kezét fogott velünk, nem küzdhettem le az érzést, melyre történelmünk legsötétebb lapjai, konstantinápolyi török követségeink többnyire oly lealázó sorsa és fogadása leírásai emlékeztettek. Eszembe jutottak egyik ősmennek, a XVI-dik századi magyar költő s többször portai követ Rimai Jánosnak jelentései: hogy lehetett szerencsés végre a fényes portánál megjelenve, miután felkaftánoztatott, nagyvezér ő magassága kaftánja szélének csókjára bocsáttatni. Vagy mint még Zrinyi Ilona és Tököly leveleiben is felháborodva olvashatjuk, mikép esedeznek, hogy a Seislam ő nagyságának, a török hit legfőbb oszlopának köntösét csókolhassák.¹⁾ Míg Apafi fejedelem a vezérel szemben, csak oda nyújtott keze csókolása után kaftánoztatik fel.

Mennyire változtak azóta az idők. De változott jobban, mintsem véltük volna, a török szellem is. Prokesch, lehet, már akkor szólt Fuaddal, bár nekünk nem említé. Annyi bizonyos, hogy a nagyvezér kérésünkre legkisebb meglepetést sem mutatott, s mint ilyenre, épen semmi nehézséget sem tett. Ellenkezőleg egyenesen rámondá, hogy maga is ifjkorában gyakran forgatta a könyvtárban az európai codexeket, nevezetesen Plutarchust említé, hogy hosszasabban volt kezében.²⁾ De — ugymond — az oly gyakori tűzvészek Konstantinápolyban, mint ez köztudomású, s itt a követségi személyekre mutatott, hogy ők is tudhatják, mindezt elemészték, s aligha maradt belőlök még egy-kettő. Azonnal ki fogja adni a rendeletet, hogy előkerestessenek s az eredményről értesítettni fogunk. Azután beszédét francziául tovább folytatta a török birodalom két nagy bajáról. Egyik az, hogy nem beszélve népe a művelt nyelveket, elzárva marad a világműveltség lendületétől. Más az, hogy a tűzvész annyiszor pusztít, s általa elvesznek a házakkal a vagyon, a kincsek, az emlékek stb. De mindkettőn igyekszünk segíteni. A jövő nemzedék megtanulja majd a művelt nyelveket, s a fa-házak helyébe szilárd anyagból fog újakat építeni.

A török lassúságot ismerve, el voltunk bár rá készülve, türelmünk mégis nagy próbáknak volt kitéve. Megérkezett végre

¹⁾ Tud. ért. I. 263 stb. S Uj Magy. Muz. X. I. 103.

²⁾ Valóban a felfedezett és visszakerült Corvina-codexek egyikében Plutarchus életrajzainak egyes részletei előfordulnak.

a nagy nap, melyen dobogó szívvvel átléphetünk a kubbe alti csarnokai küszöbét. A fogadás mi kívánni valót sem hagyott fenn. Oly fényes volt, akár a portánál. Megvendégléssel kezdődött, mely a néhány csemege, kávé és csibuk fogás közt is nagyon hosszszaknak, sőt végtelennek látszott. Végre miután a keleti illedelem minden udvariassági formáin átestünk, a kincs- és könyvtár főöre: Salih bej fölkelve jelt adott, hogy bevezetésünkre készen áll. A kincstárba lépve, nagy tömegekben állott előttünk a sok drágakő s aranykincs. Felhalmozva áll itt a világ minden részéből összerablott préda-zsákmány, s a követségek által összehordott ajándék-tárgyak össze-vissza állított sora, az indiai drágakövektől és perzsa trónoktól kezdve egész a párisi mult századi barock óraházig. De köztök a drágaságon és curiosumon kívül valódi műbecscsel bíró tárgy mennél kevesebb volt. **Hazánkra** különösen mutató emlék vagy műrégiség általam hamarjában épen nem volt fellelhető. Az egésznet máskép is csak futólag néztük, alig várva, hogy a könyvtárba juthassunk. De erről a kincstár megtekintése után szó sem volt. Azt hallók, hogy már ez is oly nagy kegy és kitüntetés, melyben csak a bucsuzó követségi személyek részesítettnek. Ezzel újra a fogadó teremben a keleti bucsuzási illem udvariasságait folytatva akarták az egésznet elvégezni.

Így csalódva és kijátszva, kénytelenek voltunk az illemt félretenni. Figyelmeztettük, hogy nem ezért jöttünk, hogy az engedélyt nem erre kértük és nem erről szól. Nem a kincstárt, de a könyvtárt kívántuk látni, s eziránt nyertünk ígéretet a nagyvezértől. Az ámulás most részükön mutatkozott. A fermán csak a kubbe alti látogatásáról szól. De ha könyvtárt akarunk látni, ezt a szivességet is hajlandók ily előkelő, tudós férfiaknak megtenni.

E közben elvezettek az eski seraj parkjában lévő egyik szultáni kösknek (szerintünk kiosk) nagy könyvtár-termébe. A jól berendezett könyvtárban, mely a szultáni paloták ifjusága iskolájának könyvtárát képezné, azonnal könnyen tájékozhattuk magunkat. Láttuk a polczok felirataiból, hogy a tudományszak szerint rendezett könyvtár a korán, az orvostan, költészet stb. keleti irodalma műveit foglalja csupán magában. A nem háttal, de a nyíló oldallal kifelé fordított könyvek mindegyikének szélmetzetére lévén

irva czime, köztük hasztalan kerestünk volna tovább európai codexeket. Folytattuk azért követelésünket, és mire ez sem fogott, ismét nyájasabb kérés és beszélgetés közt előálltunk értékesebb ajándékkal is, és még nagyobbnak ígérétevel, ha azt, a mit keresünk, előmutatná és feltalálná.

Salih bej követelésünk daczára perczig sem veszté nyugalmat, sőt még nyájasabb lön. Megígérte, hogy utánnézet, keresetni fog, lehet, hogy még valamire akadnak. — Ez nagy időt vett igénybe. Türelmetlenségünket fékezve, igyekeztünk közben a bejt mulattatni és társalgását élvezni.

E beszédek közt egyszerre föllebbent az ajtó függőnye s az előcsarnok távlatában megpillantók, mint hoznak szolgák biborba kötött nagy codexeket. Látásukra szívünk megrebbent, felsikoltottunk volna. — De mint férfiak, a görög bölcs mondatával: *Ευρησα!* kiáltánk meghatottan, hogy végre is célt értünk!

Csupán hat codex volt! Örömünk csakhamar hanyatlott. De e néhány codex is egyelőre megragadta mindjárt figyelmünket. Mindannyi jelenleg már itthon van nálunk a múzeum s egyetem könyvtárában. Mindannyin rögtön szemünkbe ragyogott a kapcsok zománczában a magyar és Hunyadi czimer, mely hasonló miniatúr képeiken is mutatkozott. Biztosak voltunk, a codexek egész habitusa tanusította, hogy feltaláltuk a Corvina stambuli maradványait; hogy három század multán első felismertük és köszönthettük a magyar tudomány e kincseit s emlékeit. Csakhamar beteltünk Sz. Ágoston Isten városa és Tacitus Róma története stb. ismeretes szövegei lapozásával. Égtünk a vágtyól a többit is láthatni és birni. De velök csak még néhány nyomtatott nagy könyvet hoztak ki: a versaillesi kert mult századi képes kiadását, Calepinus szótárát stb., melyeket vagy nem tudtak, vagy nem akartak megkülönböztetni a keresett codexektől. Láthatólag örvendettek mégis, hogy valamivel eltalálták kedvünket. Annál is inkább csodálkoztak további kérdésünkre és kéréseinkre, hogy meg nem elégedve, ebből még többet kérünk. Nincs több! mondák és rázták a fejüket. De talán lesz még? kértünk tovább; ígértünk és közbe fenyegetődtünk is, hogy folyamodunk újra a nagyvezérhez; mért nem mutatták meg a többit. Nyugodtan vették. Jól tesszük, mondák. De nekik most nem lehet többel

szolgálni. Erre sem volt határozott engedélyük. Talán majd kereshetnek s addig találnak még ilyes valamit.

Heteken át tartott ez így, a további lépések megtevése s újabb engedély kieszközlése. Jól felhasználtuk ez alatt az időt s alkalmat. A nagyvezérnél a tengerparton levő nyári lakában magán fogadást nyertünk s némileg titkos látogatást tettünk, melyet egyik menekült derék hazánkfia, főkertésze Sipos eszközölt ki számunkra. Ennek eredménye az volt, hogy egy napon mégis sok kétség és aggály közt hozzá juthattunk óhajtásunk tárgyához.

Végre megjött ismét az engedély, s a nap, melyen meghíva beléphettünk az eski serajba. Itt az előbb leirt kösk könyvtárterme közepén megterített asztalon, most a codexek nagy halma felrakva várt reánk. Megindulással nyultunk utánok, hogy mi mindent fogunk bennök találni. Az első fogások meggyőztek felőle, hogy itt egyszerűn számos classicus, egyházi s középkori író munkái codexeivel állunk szemben; és nem valami hazai irodalmi és történelmi különlegességekkel. A mint ez iránt tájékozva voltunk, azonnal hozzá fogtunk névjegyzékek, tartalmuk és külkinézésük rövid leírása elkészítéséhez. Jól kellett sietnünk velők, mert mintegy ötven darab állott előttünk, s alig volt egy-két óra áttekintésükre engedve. Köztök ismét több nyomtatott könyv volt elvegyítve, mint Banduriusnak a bizanti régiségekről írt munkája. Legnagyobb részt azonban becses régi XIV. és XV. századi latin, görög, sőt kiril pergamen kézirati codexek voltak. Ezek közül nevezetesen 9 darab ismét Mátyás király codexei előbb leirt jellegét, az akkori florenczi codex-írók kezét és miniatúrjeit, a veres bársony-kötést, ennek kapcsain és a képek festményeiben a magyar birodalom, valamint a Hunyadiak czimerét mutatta. Sőt egy kép Mátyás király alakját is felismerhetőn ábrázolta. Tartalomra mindannyi classicus, mint mondám, egyházatya és későbbi író, nevezetesebbek Tacitus, Plautus, Suetonius, Polybius, Teophrastus, Cornelius Nepos, Cicero Augustinus, Eusebius, Clemens stb., melyek közül kétségtelenül a legtöbb Mátyás király könyvtárából való lehet, habár annak oly kiváló jellegével nem bir, mint azok, melyek különös megrendelésére készültek, míg a legtöbb általa készen volt megszerezhető.

Nem is tartóztatom önöket e könyvek részletes felsorolásával. Jelenleg már, midőn azok nagy és jelentékenyebb része

birtokunkba jutott, részletes bibliographiai leírásaikat, czimeik összehasonlításai ismertetéseit többszörösen is birjuk.¹⁾

Fölfedezésünk mindjárt nagy figyelmet keltett Konstantinápolyban is, az ottani tudósok kis körében. Most már fölléphetünk vele nyiltan. Nem csak Prokesch örült neki; hanem az ott bizanti tanulmányokkal foglalkozó egy-két idegen tudóst is nagy mérvben érdekelte. Nevezetesen dr. Dethier Rajna-környéki származású akkori tanoda-igazgató, most a stambuli múzeumok igazgatója, kérte tőlünk mindjárt e jegyzéket. De különösen érdekelte magát érte dr. Mordtmann, ki mint hamburgi ügyvivő jött oda s régebb idő óta a török kereskedelmi miniszterium főnöke volt. Most közlésünk után tünt ki először, hogy ő titkon ismételve többet látott már e codexek közül. Első alkalmat adott neki erre a híres Tischendorf, a biblia sinai ősrégi codexe felfedezője. Mint a biblia régi szövegei kutatója, nagy szerencsével járta be ekkor a keletet és kutatta a kolostorokban, nevezetesen Athos hegyén a codexeket. Nagy munkái fényes kiadásai Miklós orosz czár költségén jelentek meg. A czár sajátkezű levelével kérte a szultántól, hogy küldötte Tischendorf a serajban levő bizanti codexeket vizsgálhassa. Ugyanezt tette a porosz király Lepsiusért. Mind a ketten azt vélték, valamint kutató elődeik abbé Savin és Carlisle, hogy feltalálhatják még a bizanti császárok ősrégi könyvtárát. És mindannyian csalódtak ismét. Mind a kétszer különböző helyen, a szultánok dolmabakcsi palotája egyik szobájában láttak néhányat fennebb leirt codexeink közül, melyek tehát oda nyilván az eski-serajból vitettek át az Aranyzarvon megtekintésül. Mind a két hirneves tudós rögtön láthatta, hogy ezek újabb codexek s azért nem érdekelték őket. Mig Mordtmann ezek társaságában kétszer is, majd felületesebben, majd részletesebben vizsgálgatta s feljegyezte azokat, sőt mint egy 12 darabnak rövid czimét is közzétette Lepsius philologiai lapjában. Egyik sem ismerte fel azonban bennök a Corvina

¹⁾ Lásd az általunk fölfedezettek jegyzékét Mordtmann és Dethier későbbi közleményeivel összehasonlítva, kiadva Henszlmann társunk által. M. Akadémia jegyzőkönyvei 1864. II. 89. Pulszky: A Corvina maradványai és Csontos: a stambuli szerailban látott nyugoti codexek. Magyar Könyv-Szemle II. 145. 153. S legujabban az ott visszamaradtak ismeretes codexei-nek leírása is felvéve Dethier által a magyar Akadémia megkeresése folytán.

maradványait, melyeket sem nem kerestek, sem azok jellegét nem voltak képesek felismerni. Most hogy Mordtmann az általunk elért eredmény után erről értesült, kérte, közölnök vele jegyzékünket, és ő viszont közlendi velünk az övét. E jegyzékek összeállításából láttuk, hogy ő a mieink közül többet nem látott, és viszont mi sem láttuk mindazt, a mit ő.

Tisztán állott tehát előttünk, hogy még jóval többnek kell ott lenni, mint a mit mi láttunk s eddig ismertünk. Bizonyos volt az is, hogy egyikünk sem juthatott a helyiségbe, hol e könyvtár áll; és hogy annak csak egyes példányai hordattak ki különféle helyekre, megmutatásul a kubbe-altiban létező könyvtár-szobából. Most azért e helyiségnek kutatására fordítottuk újra figyelmünket. A kubbe-alti egyszerű s magánálló épülete minden felől jól kivehető volt. Látogatásaink által tájékozva voltunk a benne levő kincstár helyiségeiről, a fogadó lakról. Elkészítettük alaprajzát, megszámtottuk ablakait, körülhajóztuk tengerre néző oldalát, és mind ebből világosan kitünt, hogy a kincstár termein túl egy vagy két kisebb teremben vagy szobában nem voltunk és hogy ez valószínűleg a codexek rejtegetett könyvtárhelyiségét képezi, melybe bocsátani nem akarnak senkit, hanem inkább onnét kihordják megmutatásul egyes példányaikat.

Ennek oka kétfélekép is volt magyarázható. Az általunk vizsgált s ismert codexek nehányán feltűnő volt a leszakadt, vagy megsérült kötésűeknél hátlapjaik nedvessége, hiánya, rothadása és penészes volta. Ez arra mutatott, hogy a könyvek a földre hanyva egy halmazban fekszenek, s hogy az alsók a padló nedvességétől szenvednek. Ily állapotban, valószínű, hogy átallották a könyveket mutatni, és inkább kihozták a jobbakat. Azért, midőn oly számosat állítottak ki belőlük, mint nekünk, talán lejjebb is kellett a rongáltabb példányok után nyulniok.¹⁾ Mig más állítólag értesültek azt adták okul, hogy a kubbe-alti kincstár azon termén túl, és közben a szegletszoba helyiségével, melyben nagy mennyiségű könyv hever, ez előtt egy szobában Mahommed ereklyéi őriztetnek. Miért a hitetlenek ide be nem léphetnek.

¹⁾ A visszakerült példányokon is ennek nyoma látható. Cicero, Clemens, Aristoteles s egy biblia codexein e rothadás, elmállás és penész romai kisebb-nagyobb mértékben mutatkoznak.

Akárhogy legyen is, nekünk többé sem ide bocsáttatnunk nem sikerült, sem kérésünk, hogy még több codexet láthassunk, ha nem most, egy más alkalommal ismét, nem teljesítettet. Űnepek következnek, mondák. A padisah ide fog látogatni az eski seraj palotáiba. Elfogadására kell készülnünk, akkor senkit sem lehet fogadnunk, semmi idegennek nem lehet ide belépni.

Annál kevésbbé lehetett egyelőre nagyobb eredményt elérnünk. Mert, ha sikerült is a Corvina maradványait fölfedeznünk, nem sikerülhetett azokat visszaszereznünk. A kilátásba helyezett mód és feltételek egyrészt oly természetűek, másrészt nehezebbek voltak, hogysem határozottan abba ereszkednünk s ezeket megbirni lehetett volna. Azzal vigasztaltuk, vagy csak hitegettük magunkat, hogy itthon talán sikerülni fog jobb módot és költséget is találnunk.

Visszatérve, az akadémia legközelebbi ülésében most már el lehetett mondanunk utunk célját s annak nevezetes eredményét, hogy fölfedeztük Mátyás király könyvtára maradványait; láttuk s összeirtuk azok nagy számát, s hogy ezek mögött még több is rejlik talán, a mi fölfedezésre és mindannyi megszerzésre vár. A Trattner-Károlyi ház régi egyszerű terme, hol az akadémia egyik bölcsője állt, alig hallott ennél örvedetesebb hirt. Társaink, kik közül sokan ülnek még e fényes teremben, s emlékezhetnek az eseményre, bár 15 éve múlt, élénk érdeklődéssel és melegen fogadták jelentésünket. A további részletek, a megszerzethetés módja, föltételei, kivitele iránt is hajlandók voltunk nyilatkozni. De erre zártülést kértünk. Az akkori elnökség, a mily tüntető készséggel fogadta s igérte azt, úgy soha sem hivta össze.

Az általános tájékoztatlansággal és érzéketlenséggel szemben az ügy egyelőre egészen elaludt. Mig az akadémiában időről időre mind erősebben lüktető tudományos élet újra s ismételve is az előtérbe, vagy csak a tanácskozási szőnyegre hozta. Indítvány indítványt ért. Majd az internuntius volt felszólítandó, hogy szerezze meg az ott létező többi codexek jegyzékét is, bármily jelentékteleneknek látszassanak is azok és bármily rossz állapotban legyenek. Mert úgy véltük, hogy csak a világra szóló nagy művek fényesebb codexeit láthattuk, mig talán épen a magyar szövegű vagy történeti codexeink mint jelentéktelenebb papiros

kéziratok félrevetve senyednek a könyvtár alján. Majd midőn a Prokesch által kieszközölt s elkészítettett újabb összeírás sem elégitett ki, Konstantinápolyba küldendő követség jött indítványba. De az örökös költséghiány miatt az sem létesülhetett.

Az alatt Prokesch-Osten, figyelme általunk már annyira fölébresztve, mind erősebben foglalkozott az ügygyel. Sikerült valóban kieszközölnie, hogy a codexek neki újra előmutattattak, és dr. Dethier által azok bővebb jegyzékét elkészítette, különös tekintettel lévén azokra, melyeken a Corvina jellege felismerhető volt.

De ekkor már fölfedezésünk híre fölébresztette az összes európai szaktudósok figyelmét, kik egymás után jöttek, fejedelmek hatalmas ajánló leveleivel, s többen bebocsátást nyertek. Konstantinápolyban levő hazánkfiai leveleiből arról értesültünk, hogy néhányan egyes Codexek másolásához kezdettek, mások közülök egyet-mást eltulajdonítottak, vagy kimetszettek belőlök; a mi nekünk, ha ezt helyesnek véljük, épen úgy sikerülhetett volna.

Az első a francia kamarának könyvtárnoka Miller volt, ki III. Napoleon által küldetett ki fölfedezésünk hírére.¹⁾ Erre a másik az angol Brittitsh-Muzeum küldötte Newton jött. Mire Pétervárról az orosz küldött Tischendorf is, előbbi eredménytelen kutatásai daczára ismét megjelent; és most oly eredménnyel járt el, hogy az általunk fölfedezett Hervoja-féle Glagolit, s még más hasonló bizanti s ó-szláv codexeket, evangeliárumot, hymnologiai és legendariusokat magával vitte, úgy hogy ma többé ott azóta nyomuk sincs.

A törökök végre restelték már a folytonos zaklatást és kihordották a kubbe-altiból. Felállították az eddig mutogatottakat az eski-seraj említett köskje könyvtárában. Itt azután mindenki könnyen hozzáférhetett, a ki Konstantinápolyba utazott. Itt látták már hazánkfiai, nevezetesen Pulszky Ferencz is, mint

¹⁾ Dr. Dethier az Akadémiának újabban beküldött Catalogue Scientifique et histor. des Codices de la biblioth. imp. du Sérail mondja: L'éveil donné par la députation Hongroise, fit que Napoléon III. envoya M. Miller le bibliothécaire de la Chambre des députés. — Puis vient M. Newton envoyé par le Musée Britannique. M. Tischendorf a trouvé bon de cacher ce qu'il a fait en examinant la collection. L. fennebb Dethiernek a Könyv-Szemlében kiadás alatt levő legújabb kézirati jegyzékét.

értekezésében írja; s eljött még Poroszországból újra Lepsius, a kormánytól küldve, mint Dethier jegyzékéből látni. Tehát minden európai művelt nagyhatalom hivatalos küldetéssel képviselve volt már. Csak mi, kik fölfedeztük, kiknek leginkább érdekében állott, kik legjobban voltunk tájékozva már az ügyben magánvállalkozásunk által is, nem tettünk többé lépést. A szerencse azonban, s adjuk hozzá mindjárt, a szerencsétlenség is, jobban, kedvezőbben gondoskodott rólunk, mint érdemünk s igyekezetünk.

Midőn Magyarország uralkodója visszahelyezve az országot régi jogába, magyar kormányelnöke kíséretében, a nagy világesemény alkalmával, mely a suezai Isthmus átmetszésével a Középtengert az Indiai s Atlanti Óceánnal egyesíté, Konstantinápolyba ment, hozta vissza s ajándékozta a magyar nemzeti múzeumnak Mátyás király könyvtára kitünő négy codexét. Prokesch-Osten, ki azóta, hogy nekünk ígérte, nem veszté szem elől a Corvina ügyét, nemes belátásával hozta ajánlatba a portánál és szultánnál e legnemesebb ajándékot. S Magyarország királya e legszebb ajándékkal szentesíté ez irányban is az új irodalmi és tudományos korszakot, minő nálunk Mátyás király fényes kora óta nem volt, midőn könyvtára e maradványait visszahozta s az országnak visszaadta.

A többit tudják önök, hogy jutott vissza. Az alkalom, mely azt szülte, bár nagyobb eredményhez vezetett, kevésbé volt vigasztaló.

Ott álltunk tavál, egy éve most, a magyar egyetem könyvtárpalotája ama fényes termében, mely lehet, Mátyás könyvtára királyi termein túl is téve, épen elkészült volt, hogy, mint méltó hely, fogadja magába Mátyás király könyveit, a török szultántól és nemzettől ajándékban. — Itt üdvözlöttük ismét a codexeket, melyeket 15 év előtt először fedeztünk fel. Harminczöt küldetett vissza ez alkalommal s így az uralkodó által hozott négy darabbal együtt 39 codex került vissza hazánkba. Az eddig ott fölfedezett összes codexek száma Dethier legújabb összeírása szerint mintegy 103 darabra tehető. Oly apró töredéknek mondható tehát ezek száma is, mely semmi arányban sem áll Mátyás király könyvtárával, mely a mostani alaposabb és mérsékeltbb számítás szerint is legalább nyolcz—tíz ezer kötetre tehető. De ezek közt több oly bizanci és egy-két keleti codex is van, melyről

biztossággal el lehet mondani, hogy nem voltak Mátyás király könyvtárából valók. Az eddig fölfedezetteknek tehát közel fele s a legszebb corvinai codexeknek majdnem teljes száma haza került. Az ott maradtak közt eddig egy sincs, mely minket máskép közelebről érdekelne. Vajjon azonban van-e még több? A kubbe-alti könyvtárban nem maradt-e talán az elrongyolt, elmállott, összehányt töredékek közt, mely közelebb állana hozzánk? Ez mindenestre még kérdéses marad.

Az itt levők közül is egy sem nyújt egyes mellékes feljegyzésen kívül akár különös magyar történeti kútfőt, akár magyar nyelv-irodalmi emléket. Mi volt tehát sajátlag az eredmény!? Valóban ahhoz képest a mit rendkívülit és nagyot vártunk, csekély! Nem találtuk meg köztük: sem az ősz magyar bibliát, sem a nemzet hősi dalait, sem Janus Pannonius magyar nyelvtanát és nem magyar verseit; nem Mátyás király udvarában énekelt magyar hősdalokat, nem magyar egyházi szónokainkat és hymnariusainkat. Ezeket majd talán még tovább is mint eddig legendáriusi és passionáléi nyelvemlékeinket, kolostoraink- és más könyvtárainkból, vagy épen mint most, elhanyagolt levéltáraink oduiban lappangó töredékes feljegyzésekből, mint a Szabács-viadalát és újabban Balassa Bálint dalait, fogják bűváraink előhozni.

De a mit találtunk és fölfedeztünk, az sem megvetendő kincs. Mert találtunk valamivel talán többet is, mint a mit kerestünk. Ezzel kézben kimutathatjuk azt, hogy egykor az európai classicus műveltség színvonalán álltak nemzetünk kitűnő férfiai. Megismerjük, hogy mi volt nálunk a renaissance. Fehangon szólhatunk, hogy a világműveltség e korszaka épen úgy, mint a keresztény polgárosodás minden mozzanata, nemcsak áthatott minket, nemcsak virágzott hazánkban; hanem hogy annak előkelő tényezői is voltunk. Mondhatjuk már ez emlékekkel kezünkben, hogy nem csupán hódítók, nemcsak szabad és független állam, nemcsak nagy hatalom valánk egyszer; hanem budai királyi lakunk versenye a műveltségben mindannyival s egy egész korszakon át jóval előbbre ment a művelt Európa többi udvarainál. Hogy oly tudományos kincse volt, mely a pápait és mediceit vagy legfelebb még egy-két olasz udvart kivéve, sehol sem volt található; melynek codexeit az olasz fejedelmek is még fél század múltán leírásúl, európai udvarok s tudósok használatúl

kérték. Hogy ennek beszerzésére oly nagy összegek adtak ki akkor nálunk, minők a könyvek vásárlására, festésére és kötésére sehol talán sem ezelőtt, sem azután nem költettek el egyszerre a világon. Ez adta meg azután a budai királyi laknak, midőn teljes fényében ragyogott, a legméltóbb fényt; ez adta meg neki a többiek fölött a fölényt. Ez volt, a mi akkor is még, midőn genialis alkotójának lelke onnét kiköltözött, oda vonzotta Európa tudósait és szellemi életét; s ennek codexei szétszóródva innét, képezték maig a királyok s országok könyvtárai legdrágább kincsét.

De mindez nálunk elenyészett és tőlünk kipusztult volt. Természetes, hogy legalább emlékeit, maradványait óhajtottuk ismerni, vágytunk bírni. Mert ha más nem, legalább az volt ez nekünk, a mi a kipusztúltnak és tönkrementnek szebb kora nemes emléke. De más is volt és lesz még. Mert most jön majd a tudományos és bibliographiai vizsgálat. Alig hogy tegnap megkezdték és mi mindent hallunk fölöle már, mi mindent találunk bennök. Megtudjuk, hogy a renaissance, a Corvina nem állott nálunk csupán a légben, hogy nem volt csak luxus tárgy. Halljuk iskoláját és hagyományait egész századon át fűződni; látjuk, hogy annak alapját Vitéz érsek könyvtára képezte. Megismerjük már s megválasztjuk ennek codexeit és bennök fenmaradt kezevonásait és javításait, mint tudományos búvárkodása nyomait. Értesülünk arról, mint hozat és szerez újabbakat őscse és tanítványa Janus Pannonius által; és mikép alkot ez mint pécsi püspök még nevezetesebb gyűjteményt, melynek kincseit az érsek és király és könyvtárnokaik Galeotti sat. egyaránt megkívánják s elkérik. Lépésről lépésre kísérhetjük az egész mozgalmat; hogy járnak tudósaink a renaissance kezdete óta elfordúlva párisi sorbonnei studiumtól mindjárt Olaszországba, s hogy jönnek az olasz tudósok hozzánk hozva könyveiket hazánkba; honnét és hol, kik másolják és közvetítik a codexeket, e szak első férfiai Attavante és Bisticci, a pápák könyvtára berendezője, a Medicik Laurentianájából sat.

Majd következik erre az újabb, a ritkább, az ismeretlenebb codex-szövegek összehasonlító ismertetése; eredetők, családai kutatása, mint ezt már is megkezdték akadémiánk ülésein, s a szakfolyóiratokban erre hivatott szaktudósaink.